

MPHTI 14.39.05

ӘОЖ 376.053.2

DOI 10.51889/2960-1673.2024.78.3.003

А.А.Байтурсынова¹, Н.А.Баян²

¹п.ғ.к., аға оқытушы aigul.baitursynova.72@gmail.com

²магистрант nazymbayan.2000@gmail.com

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІГІ БАР БАЛА ТӘРБИЕЛЕП ОТЫРҒАН ОТБАСЫЛАРДЫҢ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақала ерекше білім беру қажеттілігі бар балалы отбасыларда туындайтын негізгі мәселелер мен отбасы ішілік қарым қатынас туралы ақпаратты қамтиды. Отбасы ерекше қажеттіліктері бар баланың өмірінде өте маңызды рөл атқарады және оның маңыздылығын бұл мақалада әртүрлі тұрғыдан ашып көрсеттік. Отбасы ерекше білім беру қажеттілігі бар баланың эмоционалдық, әлеуметтік және физикалық дамуының негізі болып табылады. Отбасының қолдауы, сүйіспеншілігі және назары балаға қиындықтарды жеңуге және оның максималды мүмкіндіктеріне қол жеткізуге көмектеседі. Ерекше қажеттіліктері бар балалардың отбасылық мәселелеріне үңіліп, қолдау көрсету олардың әл-ауқаты мен табысты дамуының негізгі аспектісі болып табылады. Ол баланың өзіне де, оның жақындарына да көмектесетін әрекеттер мен тәсілдердің кең ауқымын қамтиды.

Түйінді сөздер: Ерекше білім беру қажеттілігі бар бала (ЕББҚ), ЕББҚ бар балалардың ата-анасы, мәселелер, жұмыс бағыттары, зерттеу нәтижелері

А.А.Байтурсынова¹, Н.А.Баян²

¹к.п.н., старший преподаватель aigul.baitursynova.72@gmail.com

²магистрант nazymbayan.2000@gmail.com

Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СЕМЕЙ, ВОСПИТЫВАЮЩИХ РЕБЕНКА С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ

Аннотация

В статье содержится информация об основных проблемах и семейных отношениях, возникающих в семьях с детьми с особыми образовательными потребностями. Семья играет очень важную роль в жизни ребенка с особыми потребностями, и в этой статье мы объяснили ее важность с разных точек зрения. Семья является основой эмоционального, социального и физического развития ребенка с особыми образовательными потребностями. Поддержка семьи, любовь и внимание помогают ребенку преодолеть трудности и максимально раскрыть свой потенциал. Семейная поддержка детей с особыми потребностями является ключевым аспектом их благополучия и успешного развития. Он включает в себя широкий спектр мероприятий и методов, помогающих самому ребенку и его близким.

Ключевые слова: Дети с особыми образовательными потребностями, родители детей с особыми образовательными потребностями, направления работы, результаты исследований

А.А.Байтурсынова¹, Л.Б.Абдирей²

¹Candidate of Pedagogical Sciences, senior lecturer at aigul.baitursynova.72@gmail.com

²Master's degree student nazymbayan.2000@gmail.com

MAIN PROBLEMS OF FAMILIES RAISING A CHILD WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Abstract

The article contains information about the main problems and family relationships that arise in families with children with special educational needs. Family plays a very important role in the life of a child with special needs, and in this article we have explained its importance from different points of view. Family is the basis for the emotional, social and physical development of a child with special educational needs. Family support, love and attention help the child overcome difficulties and reach their full potential. Family support for children with special needs is a key aspect of their well-being and successful development. It includes a wide range of activities and methods that help the child and his loved ones.

Key words: Children with special educational needs, parents of children with special educational needs, directions of work, research results

Кіріспе

Балаларда денсаулық жағдайына байланысты кездесетін ерекше білім беру қажеттілігі бар (ары қарай ЕББҚ) мәселелері әлемде жылдан жылға психологиялық-педагогикалық, медициналық, әлеуметтік-экономикалық, адамгершілік және рухани мәнге ие болуда. Қазіргі уақытта Қазақстанда ЕББҚ бар балалардың саны артып келеді. 2023 жылғы статистикаға сүйенсек 18 жасқа дейінгі ЕББҚ 188 144 бала бар деп топшылаған, ал келесі статистикаға сәйкес, 1 қаңтардағы жағдай бойынша Қазақстанда 20 033 546 адам тұрады деп көрсетілген яғни бұл дегеніміз ЕББҚ бар балалар еліміздің 0,94 % құрайды деген сөз. Ғылыми зерттеулерге сүйенсек, алдағы онжылдықтарда Қазақстанда ЕББҚ балалар санының артуы күтілуде. [1]. [2].

Психологтар ата-аналардың ЕББҚ балаға көзқарасын қалыптастыру процесіндегі психологиялық жағдайының төрт кезеңін ажыратады.

Бірінші кезең – «шок» сананың шатасуы, дәрменсіздігі, қорқынышы және жеке бастың төмендігі сезімінің пайда болуымен сипатталады.

Екінші фаза – «бала дамуындағы бұзылыстарға адекватты емес қарым -қатынас», теріс көзқараспен және диагнозды теріске шығарумен сипатталады, бұл қорғаныс реакциясының бір түрі.

Үшінші кезең – «созылмалы мұң» сезімімен бірге жүретін «баланың кемшілігін ішінара сезіну». Бұл ата-ананың баланың қажеттіліктеріне үнемі тәуелді болуының нәтижесі, баланың оң өзгерістерінің болмауының салдары болып табылатын депрессиялық жағдай.

Төртінші кезең - баланы қабылдаудан, мамандармен сау қарым-қатынас орнатудан және олардың ұсыныстарын жеткілікті түрде уақытылы орындаудан туындаған барлық отбасы мүшелерінің әлеуметтік-психологиялық бейімделуінің басталуы. [3, 6.5].

70-80% жағдайда балалық шақтағы денсаулық бұзылыстары ішкі және сыртқы факторлардың әсерінен болады

Ішкі факторларды эндогендік себептер деп қарастырамыз, оны нақты үш топқа бөліп көрсете аламыз :

- пренатальды кезең деп бала туылғанға дейінгі уақытты айтамыз : бұл анасының ауруы, жүйке аурулары, жарақаттар, тұқым қуалаушылық аурулардың салдарынан болуы мүмкін;

- босану (босану сәті): бұл қиын босану, тым тез босану немесе медициналық араласу әсерінен болуы мүмкін;

- босанғаннан кейінгі (туғаннан кейін): мысалы, бала құлаған немесе соққы алған жағдайда.

Сыртқы факторларды экзогендік себептер деп атаймыз: әлеуметтік-биологиялық сипаттағы себептер – бұл қоршаған орта, темекі шегу, нашақорлық, алкоголизм және т.б.

ЕББҚ бар баланы отбасында тәрбиелеу бірқатар мәселелермен, қосымша ақпарат пен ресурстардың, соның ішінде медициналық ақпараттың қажеттілігімен байланысты жүзеге асырылады. Оларға мыналар жатады: баланың дамуындағы ауытқушылық, оның ағымының ерекшеліктері, болжамы және күтілетін әлеуметтік қиындықтар туралы уақытылы және толық ақпарат алу мүмкіндігі; медициналық ұсыныстарды орындау және сөйлеуді түзету бойынша практикалық дағдыларды меңгеру; балаға қосымша кеңес беру, оны ауруханаға жатқызу, санаторийге жолдама алу мүмкіндігін іздеу секілді жұмыстар педагог психолог, медицина қызметкерлерінің ата-аналармен тығыз байланыс орнату арқылы жүргізіледі. Бұл мамандар балалардың ерекшеліктеріне қатысты жеке консультациялар ұйымдастырады, тақырыптық семинарлар өткізеді, ата-аналар жиналыстарына қатысады. Мектепке дейінгі тәрбиешілер ата-аналарға білікті консультациялық көмек алуға көмектеседі.

ЕББҚ бар балалы отбасылардың мәселелері бүкіл әлемде өзекті, бұл жағдайда отбасының рөлі тәрбие, әлеуметтендіру, оқыту, қажеттіліктерді қанағаттандыру негізгі буын болып табылады, ал мамандандырылған қызметкерлер оларға психологиялық көмек көрсету үшін, оның қиындықтары мен денсаулығына байланысты проблемаларды ескере отырып, оны әлеуметтендіру сондай-ақ баланы оңалту және әлеуметтендіру мәселелерінде әрқашан көмекке келеді.

Бала құқықтары туралы конвенцияның 1 бөлімінің 23 бабына сәйкес, «Қатысушы мемлекеттер ақыл-есі немесе денсаулығына қатысты жарымжан бала оның қадір-қасиетін қамтамасыз етіп, өзіне деген сенімділігін арттырып және қоғамдық өмірге белсене араласуына жәрдемдесетін жағдайларда толыққанды және лайықты өмір сүруі қажет екенін мойындайды.. қатысушы мемлекеттер халықаралық ынтымақтастық рухында профилактикалық денсаулық сақтау және медицина саласында, жарымжан балаларды психологиялық және функционалды емдеу саласына қатысты ақпараттармен алмасуға, соның ішінде, қатысушы мемлекеттердің осы саладағы мүмкіндіктері мен білімін жақсартып, тәжірибесін кеңейту үшін реабилитация, жалпы білім беру және кәсіби даярлық тәсілдері жөніндегі ақпараттарды таратуға және оған қол жеткізуіне ықпал етеді. Осыған байланысты дамушы елдердің сұранысына ерекше көңіл аударылуға тиіс.» [4, §1st.23].

Қазіргі уақытта мемлекет деңгейінде ерекше қажеттілігі бар адам қоғамның тең құқылы мүшесі ретінде танылғанымен, қоғамда ерекше баланы қабылдауға қатысты көптеген қосымша мәселелер бар. Ерекше білім беру қажеттілігі бар (ары қарай ЕББҚ) баланы және оның отбасын қолдаудың (медициналық, психологиялық, педагогикалық, әлеуметтік) сапасында проблемалар бар. Оларды ерте балалық шақтан бастап кешенді оңалтуды ұйымдастыру арқылы шешу қажет. Бұл ретте отбасы әлеуметтік-психологиялық және медициналық мәселелерді шешуде мамандармен тең құқылы серіктес болып табылады.

Педагогикалық реабилитация. Мұндай отбасыларда дағдарыс жағдайлары жиі туындауы мүмкін, оларды мамандардың көмегінен жеңу қиын.

Отбасы – бала өмірінің көп бөлігін өткізетін орта. Ата-ананың мамандармен бірге күнделікті тынымсыз еңбегі, олардың оң нәтижеге сенуі әрқашан оң нәтиже береді.

Педагогикалық жұмысымызда ЕББҚ балалары бар отбасыларды жиі кездестіреміз. Біз оларды екі топқа бөлдік:

1. Мәселелерді адекватты түрде қабылдай алатын отбасылар. Ата-аналар күнделікті өмір мен қарым-қатынасты жақсартуға тырысып, туындаған жағдайларға тиімді бейімделуге тырысады.

2. Баланың проблемалары адекватты түрде қабылданбайтын отбасылар. Ата-аналар проблемаларды елемей, баланы эмоционалды түрде қабылдауы мүмкін. ЕББҚ балалардың

отбасымен жұмыс жасау барысында біз балалармен туындайтын негізгі мәселелерді анықтадық:

1. Ата-аналар өздерінің әлеуметтік шеңберін тарылтуға тырысады, сондықтан ерекше баланың әлеуметтік ортасы отбасылық шеңбермен шектеледі, бұл баланың әлеуметтенуіне кері әсер етеді.

2. Ата-аналар баланың жағдайына өздерін кінәлі санайды және дәлелді негізсіз әртүрлі «емдеудің» әдістерін қолдануға тырысады. Олар баланың жағдайы үмітсіз, ал ата-ананың оңалтудағы белсенділігі күрт төмендейді деп қате ойлауы мүмкін.

3. Ата-аналар шектен тыс қорғаншылық танытатын жағдайлар бар.

Балалар шамадан тыс қамқорлықпен қоршалған, сондықтан олар көбірек көңіл бөлуді талап ете бастайды.

4. Ата-аналардың үйде баланы тәрбиелеуге арнайы және оңтайлы жағдай жасау үшін білімі мен дағдысы жоқ.

5. Медициналық мәселелер. Кейде дұрыс диагнозды түсінетін және дұрыс диагноз қоятын, бәрін түсіндіріп, қажетті рецепттер жасайтын дұрыс маманды табу қиын. Бұл жағдайда қосымша консультациялар алуда, санаториялық-курорттық емделуге жолдамалар алуда қиындықтар туындауы мүмкін.

6. Экономикалық мәселелер. Материалдың төмен деңгейі

денсаулығы шектелген және/немесе мүгедек баланы тәрбиелеп отырған отбасылардағы қауіпсіздік, балаға түзеу көмегін көрсету мәселелерінде жан-жақты (эмоционалды және қаржылық) отбасының ресурстарын тарылтады. [5].

Ата-аналар арасында сауалнама жүргізгеннен кейін біз ерекше күтімді қажет ететін баланың отбасы психологиялық көмекке мұқтаж, өз мәселелерін талқылау, қиындықтармен бөлісу, күмәнмен бөлісу, баланың жетістігінен қуаныш алу қажет деген қорытындыға келдік. Осыны негізге ала отырып, ЕББҚ баланы тәрбиелеу мен дамытуға жағдай қалыпты баламен бірдей болуы керектігі жөнінде ата-аналармен кеңестер, әңгімелер дайындап, жүргіздік.

ЕББҚ балалармен психологиялық-педагогикалық, коррекциялық дамытушылық және сауықтыру-профилактикалық тапсырмаларды табысты орындау үшін мына жұмыс бағыттары ұсынылады:

1. Медициналық. Қалпына келтіру мен өтемақыға назар аударыңыз

жоғалған функция, денсаулықты сақтау.

2. Педагогикалық. Бұл балаға қатысты тәрбиелік іс-әрекеттердің тұтас кешені. Бұл іс-шаралар өзін-өзі күту дағдыларын меңгеруге көмектеседі және білім алуға ықпал етеді.

3. Психологиялық ЕББҚ балалар мен ата-аналарға психологиялық-педагогикалық көмек және қолдау көрсету. Баланың тұлғалық дамуын қалыптастыруға қолдау көрсету.

4. Әлеуметтік-экономикалық. Бұл ЕББҚ бар баланың отбасын қаржылай қолдауға, балаға оңалту құралдарын сатып алуға, сондай-ақ жайлы өмір сүру жағдайын жасауға көмектесетін іс-шаралар.

5. Кәсіби. ЕББҚ бар балалар қол жетімді жұмыс түрлеріне оқытылады және күнделікті өмірде ыңғайлы болу үшін жеке бейімделулермен қамтамасыз етіледі.

6. Шығармашылық және спорт. Денсаулығында аутқуы немесе бұзылысы бар баланың отбасын нығайтуға және біріктіруге көмектесетін өнер және спорттық іс-шараларға қатысу. [6].

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Зерттеуге ЕББҚ баласы бар 30 ана (оның 23-і толық отбасы және 7 жалғызбасты ана) қатысты. Зерттеу Алматы қаласындағы мемлекеттік жалпы бөбекжай балабақшаларында анонимді түрде сауалнамалар және интервью алу әдістері арқылы өтті. Отбасы ішілік қарым-қатынас ерекшеліктері мен негізгі мәселелерін зерттеу мақсатында біз келесі әдісті қолдандық. [7].

1. ЕББҚ балалары бар ата-аналарға арналған сауалнама отбасының социологиялық портретін алуға мүмкіндік берді.

Балабақшаның ересек тобы мен мектеп алды дайындық тобындағы ЕББҚ бар 30 бала зерттелді. ЕББҚ бар балалардың жасы 4-5 жас аралығын қамтиды. Олардың ата-анасының жасы 20 пен 38 жас аралығында.

Ерекше балалардың диагностикасы	4 жас	5 жас
Мінез-құлық пен коммуникацияның бұзылуы - назардың жетіспеушілігі және гипербелсенді	9 (30%)	2(6,6 %)
Ауыр сөйлеу бұзылыстары - сөйлеудің коммуникативті және когнитивтік (жалпылау) функцияларының бұзылуы (дислексия -оқуды меңгеру қиындығы; кекештену), әртүрлі психофизикалық ауытқулар	6 (20%)	8(26,6%)
Психикалық дамудың тежелуі	3(10%)	1 (3,3%)
Есту қабілетінің бұзылуы(нашар есту)	-	1(3,3%)
Көру қабілетінің бұзылуы(нашар көру)	-	-

Біздің деректеріміз бойынша ата-аналардың 93.3 % жоғары білімді (көбінесе аналар). Көптеген отбасылардың әлеуметтік жағдайы орташа және жоғары. Балалардың барлығы жалпы мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында оқиды, бірақ бұл олардың жеке дербес әрекет ете алатындығын көрсетпейді. Балалар ересек адамның, әдетте анасының тұрақты бақылауында болады: балабақшаға алып бару және алып кету, әртүрлі даму орталықтарына, ауруханаларға бару және т.б. – анасы баламен барлық жерде дерлік бірге жүреді. 30 ананың 17-сі тұрақты жұмыс жасайды (56,6 %) 13-сі аналардың (43,3%) үй шаруасындағы әйелдер,оның 7-і үй жағдайында онлайн жұмыстармен айналысады (таргет, сату менеджері,қолөнер бұйымдарын сату т.б)

Кейбір аналар саналы түрде өмірін ерекше баланы тәрбиелеу мен дамытуға арнауды ұйғарса, кейбірі қазіргі жағдайдың үмітсіздігінен өз мансаптарынан бас тартқан.

Нәтижелер және талдау жасау.

Біздің үлгі бойынша жүргізілген зерттеу нәтижелері отбасында ЕББҚ баланың пайда болуымен ананың әлеуметтік жағдайы өзгеретінін көрсетеді. Отбасындағы баланың даму ерекшеліктері отбасы ішілік қатынастар динамикасының өзгеруі мен қосымша мәселелердің пайда болуына әкеледі:

- ЕББҚ баланы тәрбиелеу, оңалту және оқытудағы басты рөл анаға жүктеледі; Аналардың 50% -ы жұмысты тастап, өзін балаға арнауға мәжбүр болса, әкенің рөлі негізінен отбасын материалдық жағынан қамтамасыз ету;
- ЕББҚ балаға қатысты әкенің жағдайы анасының ұстанымынан өзгеше;сауалнамаға қатысудан ер адамдардың басым көпшілігі бас тартты (себептері :жұмыс бастылық, жауап беруге қиналу т.б)
- толық отбасында тәрбиеленетін ЕББҚ балалардың өзінде, аналарының ЕББҚ баланы қабылдауы айқынырақ байқалады;
- Әкеге қарағанда ананың баласының болашағына сенімі күшті.

Қорытынды

ЕББҚ балаларды дамыту және әлеуметтендіру үшін жан-жақты әлеуметтік-психологиялық көмек қажет екенін атап өтуге болады, бұл осы балаларды әлеуметтендіруге жеке көзқарасты және көбірек қатысуды, арнайы хабардар ата-аналар мен осындай балалардың жанында жұмыс істейтін мамандарды талап етеді. Бұл жұмыстың қажеттілігін көптеген авторлар өз еңбектерінде толықтай атап көрсетеді [8; 9; 10].

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. [Электронды ресурс]. – URL: <https://www.zakon.kz/sobytiia/6389267-raznye-no-ravnye-kak-i-kto-v-kazakhstane-pomogayut-detyam-s-osobymi-potrebnostyami.html?ysclid=m0z7sf8pq7369650791>
2. [Электронды ресурс]. – URL https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/nazvana-chislennost-naseleniya-kazahstana-na-1-yanvarya-524983/
3. Родителям, воспитывающим детей с задержкой психического развития: методические рекомендации / сост. Т.А. Титеева. – Южно-Сахалинск: Изд-во ИРОСО, 2017. – 28 б.-5 бет
4. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/B940001400>
5. Айвазян Е.Б., Павлова А.В., Одиноква Г.Ю. Проблемы особой семьи// Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. 2008.№2.
6. Баенская Е.Р. Помощь в воспитании детей с особым эмоциональным развитием. 2-е изд. М.,2009.
7. Большая энциклопедия психологических тестов. М., 2009
8. Винярка Ю.Т. Основные виды детей с ОВЗ и особенности их психолого-педагогической поддержки в начальной школе // Crede Experto: транспорт, общество, образование, язык. М., 2018 № 4. С. 225–235.
9. Петрова Е.А., Козьяков Р.В., Поташова И.И. Современные технологии работы с семьями, имеющими детей с ограниченными возможностями здоровья // Сб. материалов Ежегодной международной научно-практической конференции «Воспитание и обучение детей младшего возраста». М., 2016 № 5. С. 819–822.
10. Швайбович Е.А. Психолого-педагогическая поддержка родителей, воспитывающих детей с ограниченными возможностями здоровья. М., 2011